

Recensie

HET EINDE VAN DE WAARHEID

Michiko Kakutani, *Het einde van de waarheid*, Houten, Uitgeverij Unieboek-Het Spectrum, 2018, 224 p., ISBN 9789000364602, € 19.99

Casper Thomas, *De autoritaire verleiding. Over de opmars van de antiliberaal wereldorde*, Amsterdam/Antwerpen, Atlas Contact, 2018, 304 p., ISBN 9789045037363, € 21.99

De Japans-Amerikaanse Michiko Kakutani was journaliste voor *The Washington Post* en *Time*. Bij *The New York Times* leidde zij de boekenrubriek. Voor haar kritische artikels won zij in 1998 de Pulitzer Prize. In *Het einde van de waarheid* beschrijft zij ‘het waarheidsbederf’ (*truth decay*), vooral onder Trump en Poetin. Fictie is daar belangrijker dan feiten. Meninge primere op waarheid. Emoties (angst en woede) verdringen de rede (kritiek en discussie). Er heerst volgens de auteur ‘een koppige vijandigheid jegens bewezen kennis.’

Kakutani is een trendwatcher. Zij signaleert bepaalde fenomenen en legt linken. Zij beschrijft hoe de mensen vandaag hun omgang beperken tot gelijkgezinden. De politiek is sterk gepolariseerd, en daardoor verruwd. Kiezers lijken op supporters. Tegenstanders worden bestempeld en beschimpt als vijanden. Surfers op websites leven in een informatiebubbel. Facebook, Twitter en YouTube gebruiken algoritmen om hun informatie te personaliseren. Nieuwsmedia, zoals *Fox News* van Rupert Murdoch en *Breitbart* van Robert Mercer, richten zich tot een nichepubliek. Informatie is niet te onderscheiden van entertainment. Daardoor is het besef te leven in een gedeelde realiteit verdwenen¹, en daarmee de grond voor noties als ‘burgerzin’ en ‘algemeen belang’ weggevallen.

De auteur grijpt ook terug naar de m.i. makkelijke verklaring dat deconstructie en postmodernisme ter linkerzijde met hun ‘nihilisme’ de weg gebaad hebben voor alternatieve feiten en *post-truth politics* ter rechterzijde. De leegte die het relativisme (‘ieder zijn mening’) achterliet, heeft volgens haar ‘de deur opengezet’ voor een sterke leider.

Casper Thomas, redacteur buitenland bij *De Groene Amsterdammer*, graaft in zijn boek *De autoritaire verleiding* dieper. Hij beschrijft gelijkaardige fenomenen als Michiko Kakutani in *Het einde van de waarheid*, maar hij linkt het nieuwe waarheidsregime aan het onderliggende machtsregime. Als waarheidspreken en democratie intrinsiek verbonden zijn, zo redeneert hij, dan wijst het systematisch negeren van feiten en het minachten van wetenschappelijke expertise op een structureel probleem met betrekking tot de democratie. Thomas

bestempelt het systeem, in navolging van Fareed Zakaria, als een *illiberale democratie*². (Victor Orbán gebruikte, in een redevoering na zijn herverkiezing in 2014, de term *illiberale staat* om zijn eigen politiek te benoemen.) De auteur analyseert de autoritaire verleiding in vijf landen: Turkije onder Erdoğan, Hongarije onder Orbán, India onder Modi, Rusland onder Poetin en Amerika onder Trump. De korte tijdsspanne waarin deze regimes opkwamen, de onderlinge sympathieën van hun leiders, maar vooral een aantal gemeenschappelijke kenmerken doen de auteur spreken van ‘de opmars van de antiliberale wereldorde’. (1) Ze beloven komaf te maken met de elites, die ze bestempelen als vervreemd van het volk en als corrupt. Ze reageren tegen het democratisch deficit in de staten en vooral in de internationale instellingen³. (2) Ze propageren het beeld van de sterke, succesvolle en beslissingsbekwame leider, die boven wetten en instellingen staat. (3) Ze willen dat de uitvoerende macht primeert op de wetgevende macht. (Ook in Nederland spreekt Thierry Baudet over de ‘keuvelsessies’ van het parlement.) (4) Onafhankelijke rechters worden geviseerd (‘wereldvreemde rechters’) en bevriende rechters aangesteld. (5) Een aanval wordt doorgevoerd op de kritische media en ‘de georganiseerde tegenspraak’ in het algemeen. In een perverse omkeringsstrategie worden juist hun partijdigheid en leugenachtigheid verweten. (6) Fundamenteel wordt het hele systeem van *checks and balances* in vraag gesteld. In de plaats komt een onmiddellijke band tussen de leider en het volk. Een *Wij* (de natie) wordt gevormd door nostalgisch terug te grijpen naar een imaginair verleden. Een *Wij* komt ook tot stand in confrontatie met *Zij*. *Zij*, dat zijn buitenlandse en binnenlandse vijanden, supranationale instellingen en regelgeving.

Interessant is dat Thomas veel aandacht besteedt aan de filosofische, of ideologische inspiratiebronnen van het autoritaire bestuur. ‘Illiberalisme is niet hol, maar gevuld met overtuigingen over politiek, geschiedenis en rechtvaardigheid.’ (292). Hij beschrijft uitvoerig het verzet tegen de seculiere, op het Westen gerichte beweging (van Kemal Atatürk en de jonge Turken) en de heropleving van de conservatieve islam in Turkije; het succes van autoritaire denkers als Leo Strauss, Carl Schmitt en het gewicht van de denktank *Századvég* (‘Het einde van de eeuw’) in Hongarije; het hindoenationalisme in India; het Russische conservatisme, met zijn anti-individualisme en waardering van de orthodoxe religie (wat blijkt in het eerherstel voor Ivan Iljin) en de euraziatische ideologie (Lev Goemiljov en de *Izborsk-club*); de alt-right beweging in de VS met haar antisemitisme, racisme, anti-islam en antifeminisme.

Van waar het succes van de autoritaire beweging? Thomas geeft een meer politieke verklaring dan Kakutani. Hij wijst erop hoe de autoritaire leiders handig wisten in te spelen op de economische en sociale ellende die het neoliberale beleid (dat sinds de jaren 1980 gevoerd werd) geschapen had. Dit aspect mocht m.i. meer uitgewerkt worden.

Het boek eindigt bij een oproep om de inzet van de liberale democratie te doen voortleven en tegen haar aanvallers te verdedigen: ‘op de bres voor de liberale democratie’.

Rob DEVOS (Brugge)

1 Ece Temelkuran spreekt over ‘deze tijd van eilanden met afzonderlijke werkelijkheden’ (*Verloren land*, Amsterdam, Ambo-Anthos, 2019, p.93.)

2 Zakaria gebruikt de term in zijn artikel *The Rise of Illiberal Democracy*, dat hij publiceerde in *Foreign Affairs* van november-december 1997. Hij argumenteerde dat de illiberale democratie steunt op de volkswil, die zich uitspreekt in verkiezingen. De instellingen van de rechtsstaat worden echter systematisch ondermijnd. Hij werkte het idee uit in zijn boek *The Future of Freedom. Illiberal Democracy at Home and Abroad*, New York, Norton & Co., 2003.

3 Yasha Mounk stelt in *The People vs. Democracy. Why our Freedom is in Danger and how to save it* (Cambridge, Harvard University Press, 2018) dat liberalisme en democratie steeds meer uiteenvallen. ‘Democratieën zonder rechten’ (‘de autoritaire verleiding’ volgens Casper Thomas) bestaan naast -en zijn een reactie op- ‘rechtsstaten zonder democratie’ (bv. de Europese Unie).